

Euróbilincsek

1925-ben Anglia úgy döntött, visszatér az aranystandardhoz, méghozzá a háború előtti paritáson, ami a szabadpiaci árfolyamhoz képest túlértékelte a fontot. John Maynard Keynes tudta, rögzített paritás mellett a külső pénzügyi egyensúlyt a belső árszínvonal változása teremti meg, ami a túlértékelt font esetében az árak és bérek csökkenését jelenti. Ámde az árak és bérek csökkenése nem varázsütésre történik, hanem a „ragadós bérek” miatt a munkanélküliség átmeneti növekedése által (ami eredetileg is milliós nagyságú volt). Keynes ezért úgy vélte, célszerűbb a font paritását igazítani, *„mint harcot indítani az ország minden szakszervezete ellen”*. Az amivel Keynes valójában szembesült: rögzített valutaárfolyam mellett a külső pénzügyi egyensúly fenntartása belső egyensúlytalanságot eredményez. Így aztán, elkerülendő az üzleti ciklusok kedvezőtlen szociális következményeit, Keynes azt javasolta, hogy a Bank of England inkább a belső árszínvonal változásához igazítsa a font árfolyamát („menedzselte valuta”), minthogy az aranyparitás védelmében tétlenül nézze az árszínvonal folytonos fluktuációját. Valamint az azzal járó szociális feszültségeket.

*

Elsőként vélhetőleg a magyar gazdaságtörténész, Polányi Károly fogalmazta meg explicit formában, hogy a merev monetáris és pénzügyi folyamatok nehezen egyeztethetők össze a modern tömegdemokráciával. Az állam készítése a belső stabilitás érdekében tett intervenciós lépésekre főként a politikai alkotmánytól, illetve a problémák súlyosságától függ. Korlátozott választójog mellett, amikor csak kevesen bírnak politikai befolyással, a belső stabilitás biztosítása nem sürgető probléma. A XIX. században a belső gazdasági egyensúly alárendelése a külső pénzügyi fegyelemnek nem ütközött különösebb politikai akadályba; a relatíve nagy árszínvonal mozgások dacára az aranystandard zökkenőmentesen működhetett. Ám az első világháborút követően Angliában megduplázódott a szavazók száma, és a munkások már nem csak szakszervezetekbe tömörültek, de kormányt is választhattak. A brit napilapok összesített példányszáma milliós nagyságrendűre emelkedett, a politika többé nem igazodhatott kizárólag az elit elképzeléseihez. Egy erős választói nyomásnak kitett demokratikus rendszerben nehéz pl. a tömeges munkanélküliség politikai következményeit figyelmen kívül hagyni. Tömegdemokráciákban a belső egyensúly kerül prioritásba.

*

Az aranystandardhoz történő 1925-ös visszatéréskor Keynes lényegében a monetáris rendszer trilemmájával („lehetetlen hármasság”) szembesült. E trilemma értelmében hosszabb távon nem lehet egyszerre rögzített valutaárfolyam, szabad tőke mozgás és belföldi célokat szolgáló önálló monetáris politika. A három elemből legfeljebb kettő állhat fenn. Keynes, eleve szabad tőke mozgást feltételezve, maga következőképpen fogalmazott: *„A nemzetközi monetáris rendszer óriási dilemmája: egy nemzetközi standarddal őrizze meg a helyi valuták stabilitásából származó előnyöket, és ezzel egyidőben megfelelő autonómiát engedjen a rendszer minden tagjának a hazai kamatlábak és külföldi hitelek szabályozása felett”*. Ahol a monetáris politika autonómiájának igénye a belső stabilitás biztosításának egy tömegdemokráciában nehezen negligálható igényéből fakad. Keynes ebben nem tévedett: az aranystandard rendszer (vagyis a szabad tőke mozgás és rögzített valutaárfolyam együtt) *„aranybilincseket”* rak a belföldi monetáris politikára. Röviden: Keynes az önálló monetáris politikát és a szabad tőke mozgást választotta az aranystandard feladása árán.

*

Az 1924-es munkáspárti kormány pénzügyminisztere, Philip Snowden ragaszkodott az aranystandardhoz való visszatéréshez, így Ramsay MacDonald kormányának választania kellett, hogy az aranystandardról vagy a szociálpolitikai elveiről mond le. És mert nem sikerült dönteni, így a Munkáspártnak távoznia kellett a hatalomból. Az új konzervatív Baldwin-kormány aztán 1925 áprilisában visszatért az aranyhoz. Keynes próbálta az akkor pénzügyminiszter Churchillt lebeszélni a lépésről, de Churchill a Bank of England kormányzójára és pénzügyminisztériumi tanácsadóira hallgatott. Az erős font 1925 nyarának végén már kezdte éreztetni negatív hatását a szén- és acélexportra. 1926-ban a költségcsökkentő intézkedések hatására a bányászok elhúzódozó sztrájkokba fogtak, majd később országos sztrájkok törtek ki. Többérvnyi stagnálást követően a második MacDonald-kormány, a belpolitika imperatívuszainak engedelmessé válva, 1931-ben végül letért az aranystandardról.

*

„A tizenkilencedik században a belföldi árak és jövedelmek változására történő támaszkodás még elfogadható volt, részben mert a Nyugat kulcsfontosságú országai sokkal nagyobb hangsúlyt fektettek a belügyekben a kormányzati intervenció mellőzésére, a külügyekben pedig a korlátok nélküli többoldalú kereskedelemre, mint a hazai stabilitásra; így aztán hajlandóak voltak megengedni, hogy a hazai gazdaságpolitikát a rögzített valutaárfolyamok és a valuták szabad konvertibilitásának követelményei dominálják. (...) A modern körülmények viszont, azaz a hazai teljes foglalkoztatás széleskörű hangsúlyozása és a kormányzat kiterjedt beavatkozása a gazdaság ügyeibe, már nagyban különböznek ettől, és az alkalmazkodásnak egy sokkal kedvezőtlenebb módját jelenti” – fogalmazott a „belső leértékelés” lehetőségéről Milton Friedman az '50-es évek közepén.

*

Anglia háború utáni példája valójában arra mutatott rá, hogy még a világ vezető valutáris központjának kormánya sem hajlandó fenntartani a rögzített árfolyamot, ha annak egy hosszan elhúzódozó hazai munkanélküliség az ára. És tanulva e tapasztalatból a második világháborút követő Bretton Woods-i rendszer megalkotói egyfajta kompromisszumos megoldást találtak a résztvevő országok külső egyensúlyának és belső stabilitásának az összehangolására: jóllehet a tagországok valutáinak értéke (az amerikai dolláron keresztül) továbbra is aranyban került meghatározásra, az IMF kész volt a tagjainak devizahitelt nyújtani a folyó fizetési mérleg deficit időszakában, emellett ún. „*fundamentális egyensúlyhiány*” esetén lehetőség volt kiigazítani a paritást. Továbbá az IMF alapszerződése a valuták konvertibilitását csupán a folyó műveletek tekintetében írta elő; ráadásul számos intézkedés korlátozta a nemzetközi kereskedelmet is. A Bretton Woods-i monetáris rendszer tehát oly módon lazított a „lehetetlen hármasság” trilemmáján, hogy az árfolyamok kiigazíthatóságával és a tőkeáramlás korlátozásával mozgásteret biztosított a belföldi célokat szolgáló gazdaságpolitikának. Amire a második világháborút követően a nyugati kormányok részéről fokozott igény mutatkozott, miután egységesen kibővítették tevékenységüket állampolgáraik jólétének és teljes foglalkoztatásának biztosítására is.

*

Az eurózóna egy olyan rögzített árfolyamú monetáris rendszer, ahol a tőkeáramlás szabad. A tagállamok a közös pénz bevezetésével lemondanak a belföldi célokat szolgáló önálló monetáris politikáról. Emellett az EU szigorú költségvetési fegyelmet ír elő a tagállamok részére. Az euróbilincsek

eredményeként a tagállamok a külső pénzügyi egyensúlyt így a belső árszínvonal és a munkanélküliség változásával kénytelenek megteremteni. Az euróstandardban a belső gazdasági egyensúly, az aranystandard rendszerhez hasonlóan, alárendelődik a külső pénzügyi fegyelemnek, miközben továbbra is fennáll, hogy tömegdemokráciákban a belső egyensúly fenntartásának van politikai prioritása. Ráadásul: a második világháború utáni monetáris rendszerrel szemben az eurórendszerben eredetileg nincsenek olyan intézményesített kompromisszumos elemek, amelyek szelepei lehetnének a megbomlott külső és belső egyensúly okozta feszültségeknek. Ezek közül a legfontosabb az árfolyam kiigazítás lenne, ami a közös pénz esetében természetesen értelmezhetetlen.

*

Az eurózóna tagállamainak gazdaságpolitikáját korlátozó euróbilincsek úgy jelennek meg, mint a nemzetállami demokráciának a korlátozása, amennyiben a megvalósuló gazdaságpolitikai mixnek jelentős részben a külső egyensúly imperatívuszaihoz kell igazodnia, hátrább szorítva ezáltal a választói preferenciákat. A választók (főként a baloldaliak) úgy érezhetik, függetlenül attól, hogy milyen színű pártot szavaznak kormányra, a gazdaságpolitikában nincsenek valódi alternatívák.

*

A Dani Rodrik által megfogalmazott *politikai trilemma* értelmében nem lehet egyszerre demokrácia, globalizáció és nemzetállam. A három elemből legfeljebb kettő állhat fenn. E *politikai trilemma* lényegében felfogható a „lehetetlen hármasság” egyfajta általánosításaként is, amennyiben a szabad tőke mozgást a globalizációval, az önálló monetáris politikát a demokráciával (választói preferenciákat tükröző gazdaságpolitikai mix), a rögzített valutaárfolyamot pedig a világgazdasághoz kapcsolódó nemzetállammal azonosítjuk. A Rodrik-féle trilemmát az eurózónára alkalmazva: ha az egyes nemzetállamok közös pénzzel („rögzített árfolyam”) kapcsolódnak be az egységes európai piacba (szabad kereskedelem és tőke mozgás), akkor a demokráciáról (kizárólag a választói akarathoz igazodó gazdaságpolitikáról) le kell mondaniuk. Amennyiben a közös pénz megtartásával egyidejűleg az európai nemzetek polgárai érdemi demokratikus beleszólást is kívánnak a gazdaságpolitikába, akkor viszont a nemzetállamról kell lemondaniuk, ami egyértelműen nemzetek feletti, föderális jellegű politikai képviselői és kormányzó szerveket tesz szükségessé, vagyis a demokratikus folyamatok EU-s szintre emelését, valamint a gazdaságpolitikai mix európai szintű megválasztását. Amennyiben viszont a polgárok ragaszkodnak a demokráciához, méghozzá nemzetállami keretek között, úgy a közös pénzről kell lemondaniuk. Az európai integrációról szóló viták javarészt e politikai trilemma lehetséges kombinációi körül forognak.

*

„Amint az emberek rájönnek, hogy pénzt szavazhatnak meg saját maguknak, az a köztársaság végét jelenti” – miként azt Benjamin Franklin írta még a XVIII. században. A tömegdemokráciát tekinthetjük egyfajta kollektivistá rendszernek, egy hátsó ajtón át becsempészett szocializmusnak. Amennyiben úgy véljük, hogy a tömegdemokrácia tendenciájában az egymás magánügyeibe való beavatkozáshoz, a bürokrácia elszaporodásához, a szabadságjogok aláadásához, közönyhöz és túlköltekezéshez vezet, valamint a vállalkozói szellem hanyatlásához, akkor a „demokrácia” korlátozása akár még üdvösnek is tekinthető. A gazdaságpolitika *per definitionem* a magánszektor szerepének gyönggítését jelenti. És ha valaki az állami intervenciót eleve ördögtől valónak tartja, az nyilván azt sem föltétlenül bánja, ha az

euróbilincsek következtében a kormányok gazdaságpolitikai „autonómiája” csökken. A szabadpiac hívei az eurót éppenséggel a mindenható államot féken tartó erőként is ünnepelhetik. Ebben az értelmezésben az euró ugyanazt az erényt mutatja, mint az arany. (Hozzáteve, hogy az euró persze egy monetáris hatóság által kibocsátott inflációs papírvaluta.) Az euróbilincsek megítélése így attól is függ, hogy mennyire tartjuk üdvösnek az államnak a gazdasági életben való szerepvállalását.

*

Az euróstandard, miként az aranystandard rendszer, egy liberális állammal, de mindenképpen egy fegyelmezett költségvetésű, alacsony inflációjú gazdaságpolitikával kompatibilis. A nemzetállami jóléti tömegdemokráciához, Keynes ezt jól látta, inkább a lebegő árfolyamrendszer illik. Mindazonáltal az eurót már nehéz visszanyomni a tubusba, így aztán a tagállamok vagy egy liberális piacpárti irányba indulnak el közösen, vagy egy föderális jóléti állam irányába. De mivel mindkét irányba politikailag rögzös az út, így az eurózóna politikai trilemmája valószínűleg az eurórendszerbe épített olyan intézményesített „kompromisszumos” elemekkel lesz a jövőben enyhítve, mint amilyen a már létező Európai Pénzügyi Stabilitási Eszköz. Ami a trilemmát magát persze nem szünteti meg.

Kútfők:

Dellas, Harris - Tavlas, George S. *The road to Ithaca: the Gold Standard, the Euro and the origins of the Greek sovereign debt crisis*. Cato Journal Vol. 33 No. 3, 2013

Friedman, Milton *Essays in Positive Economics*. Chicago: The University of Chicago Press, 1966.

Keynes, John Maynard *Essays in Persuasion*. London: Macmillan, 1931.

Matthijs, Matthias *A Barbarous Relic: The Economic Consequences of the Euro*. Challenge Vol. 58, Iss. 6, 2015

Polányi Károly *A nagy átalakulás: Korunk gazdasági és politikai gyökerei*. Napvilág Kiadó, 2004.

Rodrik, Dani *A globalizáció paradoxona*. Corvina Kiadó, 2014.

2016. június